

ד) מעכבי התשובה

פרק ד

ארבעה ועשרים דברים²⁸ מעכבין²⁹ את התשובה, ארבעה מהן עוון גדול³⁰ והעושה

הערות - ילמד ענוים דרכו

28 כתב הרמב"ם בתשובה לתלמידו רבנו אפרים: "זה המניין אינו כלל בגמרא ולא בתוספתא ולא בספרא ולא בספרי. ואשר לשאלה האם קיבצם אחד מהמחברים זולתו - אפשר, אבל איני יודע מי קיבצם (עיין ברי"ף בסוף יומא). אבל רובם נזכרים במשנה ובתלמוד... וכבר מנינו אנחנו זה כולו וביארנו מידת היותם כולם מעכבין את התשובה..." נמצא, שאף שמקור הדברים אינו מפורש בחז"ל אלא הוא איטוף שאסף הרי"ף או זולתו, קבע הרמב"ם לדברים אלו מקום חשוב, ואף טרח לחלק אותם לקבוצות ולתת להם טעם והבנה.

29 במבט ראשון, אנו מבינים שחופש הבחירה הוא היכולת בכל זמן לעשות טוב או רע, ואילו התשובה עניינה פתח שפתח ה' לאדם כדי שיתחרט על מעשיו ויסלח לו. ואם כן, ברשימת "מעכבי התשובה" יש חטאים שהקב"ה אינו מקבל בקלות את תשובת האדם על אותו מעשה. אך הרמב"ם חילק את "מעכבי התשובה" באופן שנבין שאלו דברים ששוכרים את המנגנון הפנימי של היכולת להשתנות! זאת כחלק מהבנת הרמב"ם שאדם נולד עם נטיות מידותיות כאלו ואחרות, וגדל באופן שנטיות אלו הפכו למציאות אצלו, ואם כן אי אפשר לומר שיש לו בחירה שווה לטוב ולרע בכל מעשה נתון, אלא יש לו יכולת לשנות את עצמו כדי שבעתיד יהיה אדם אחר. אם כן, הבחירה היא היכולת להתקדם, לשוב בתשובה, וממילא "מעכבי התשובה" הם חטאים ההורסים את מנגנון ההתקדמות, וזאת החלוקה שחילקם הרמב"ם לקבוצות. וכן כתב רח"ק באור השם ("ג ח"ב כב), בביאור דברי הרמב"ם: "איננו ממה שיקשה: למה שהכ"ד דברים המעכבים את התשובה? הנה מטבען מאחרין אותה ומקנין לאדם עצלה להתעורר אליה! מהם - לקלותם בעיני עושיהן, מהם - להתמדתם והימשך אחריהם, מהם - לשנאתם תוכחת, כאשר יתבאר בקלות בהם. ואולם לא אמר 'מונעים' את התשובה, אלא 'מעכבין', כלומר, שמאחרין ודוחזין אותה... כבר יראה, שאם יתעורר משנת איולתו, וירגיש שחטא בביטחון ההוא, ושהיה בו ככסיל מתעבר ובוטח, וכל חפצו לשוב אל ה' מהחטא ההוא - הנה יקבל בתשובה. ולפי שעל הרוב, מי שדרכו כן לא יתעורר על זה, אמר סתם 'אין מספיקין בידו לעשות תשובה'."

30 בחינת ארבעת החטאים הללו מראה שאין בהם מהעוונות החמורים של כריתות ומיתות בית דין או חילול השם או עברות שנאמר עליהן יהרג ואל יעבור. אלא חטאים אלו הם "עוון גדול" ביחס לתשובה עצמה! כיוון שהוא משתמש במנגנון התשובה וההשתנות שקיים באדם כדי להרשיע: האומר אחטא ואשוב - משתמש ביכולת להשתנות כאמצעי לחטא; המסית והמדיח - משתמש ביכולת הטבועה באדם להשתנות, ולהיות מושפע מסביבתו כדי להפיל את חברו; שאינו מוכיח את מי שבידו - הרי הוא פוגע ביכולת של חברו מלשוב בתשובה. כל אלו נענשים מידה כנגד מידה - שגם היכולת שלהם להשתנות נפגמת. וכן כתב רח"ק (שם): "אבל האומר 'אחטא ואשוב' - אמרו 'אין מספיקין בידו לעשות תשובה'. ועם (=וגם) שטבע התכונה היא תחייב כן, הנה הוא (גם) מידה כנגד מידה. שהוא בשרירות לבו סמך על התשובה, ועשה הביטחון בתשובה כלי לחטא והמרות את יוצרו (ועל כן) ראוי שיוסר ממנו המסך ההוא". רח"ק רומז בדבריו שגם מבחינה טבעית עוונות אלו מעכבים את התשובה; וכן כתב עקדת יצחק שער לו. זאת מפני שיש לו טעות בתפיסת הבחירה והתשובה. כל ארבעה אלה עושים כן מתוך מחשבה שמעשה החטא הוא נקודתי ואינו משפיע על אישיות האדם למעלה או למטה. נפרט: מי שאינו מוכיח מוותר על התוכחה מפני שבמציאות העכשווית הוא רואה שתוכחתו לא תועיל, אך אולי לאורך זמן תועיל (וזהו שאמרו בגמרא בשבת

מסלול 1: יום א, 2 בתשרי
מסלול 2: יום ב, 2 בתשרי
מסלול 3: יום ג, 1 בתשרי
מסלול 4: יום ד, 2 בתשרי

אחד מהן אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גדול חטאו. ואלו הן: (א) המחטיא את הרבים, ובכלל עוון זה המעכב את הרבים מלעשות מצווה; (ב) והמטה את חברו מדרך טובה לרעה כגון מסית ומדיח; (ג) הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו ממחה בידו, הואיל ובנו ברשותו אילו מיחה בו היה פורש ונמצא כמחטיאו, ובכלל עוון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין יחיד בין רבים ולא מיחה אלא יניחם בכשלונם; (ד) והאומר "אחטא ואשוב" ובכלל זה האומר "אחטא ויום הכפורים מכפר".

ומהן חמישה דברים הנוצלים דרכי התשובה בפני עושיהן³¹, ואלו הן: (א) הפורש מן הציבור, לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהן ואינו זוכה עמהן בזכות שעושיין; (ב) והחולק על דברי חכמים, לפי שמחלוקתו גורמת לו לפרוש מהן ואינו יודע דרכי התשובה; (ג) והמלעיג על המצוות, שכיוון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן ואם לא יעשה במה יזכה; (ד) והמבזה רבותיו, שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו, כגחזי, ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת; (ה) והשונא את התוכחות, שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה, שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה: "יָכַר אֶל תִּשְׁכַּח" (דברים טז, ז), "מִמְרִים הֵייתֶם" (שם), "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב" (שם כט, ג), "עַם נָכַל וְלֹא חָכָם" (שם לב, ו), וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר: "הוֹי גֹי חָטָא" (ישעיהו א, ד), "יִדְעֵ שׁוֹר קִנְהוּ" (שם ג), "מִדְעָתִי כִי קִשָּׁה אֶתָּה" (שם מח, ד), וכן ציווהו האל להוכיח לחטאים, שנאמר (שם נח, א): "קָרָא בְּגֵרוֹן אֶל תַּחֲשֹׁךְ", וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה. לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה, וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים.

³²ומהם חמישה דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהם

הערות - ילמד ענוים דרכו

נה, א שלפני הקב"ה גלוי שלא היה מועיל, אך כלפיהם אין זה גלוי; המסית והמחטיא עושים זאת כדי להשיג רווח כלשהו, כמו שעשה ירבעם, אך לא עלה על דעתו עד היכן החטא יכול להתגלגל ולדרדר. ירבעם לא הבין שעבירה גוררת עבירה, וכל חטא משפיע על האישיות; האומר אחטא ואשוב חושב שמצבו האישיותי יהיה לאחר החטא כמו שהיה לפניו. כל אלה אינם מבינים את מהות הבחירה, שהיא "בחירת הדרך", והם חושבים שמשפט ה' הוא על סך המעשים הטובים והרעים שעשו. כפירה בהשפעה שבין המעשה לאישיות היא הרס מהות התשובה.

31 "נוצלים דרכי תשובה" - ברור שאין הכוונה לתשובה על המעשה הספציפי. דהיינו: אדם שמבזה את החכמים לא ננעלו ממנו דרכי התשובה, שיחדל מלבוזותם, אלא הכוונה שחטאים אלו פוגעים במנגנון הפנימי של היכולת להשתנות. חלק מחופש השינוי בנוי על חשיפת הדעת למעלות חדשות ולחטרונות שהוא מצוי בהם. אדם שמתנתק ממקורות חיצוניים שמעוררים את דעתו לשינוי, מקשה על עצמו להשתנות.

32 שלוש הקבוצות הבאות הן דברים שהחטא גורם שיהיה לאדם קשה לחזור מהם. מדוע? כיוון

מסלול 1: יום א, בתשרי	מסלול 3: יום ג, בתשרי
מסלול 2: יום ב, בתשרי	מסלול 4: יום ד, בתשרי

עוונות שבין אדם לחברו ואינו יודע חברו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו, ואלו הן: (א) המקלל את הרבים ולא קילל אדם יודע כדי שישאל ממנו כפרה; (ב) והחולק עם גנב, שלפי שאינו יודע גניבה זו של מי היא אלא הגנב גונב לרבים ומביא לו והוא לוקח, ועוד שהוא מחזיק יד הגנב ומחטיאו; (ג) והמוצא אבדה ואינו מכריז עליה עד שיחזירה לבעליה, לאחר זמן כשיעשה תשובה אינו יודע למי יחזיר; (ד) והאוכל שור עניים ויתומים ואלמנות, אלו בני אדם אומללין הם ואינן ידועים ומפורסמים וגולים מעיר לעיר ואין להם מכיר כדי שידע שור זה של מי הוא ויחזירו לו; (ה) והמקבל שוחד להטות דין אינו יודע עד היכן הגיע הטיה זו וכמה היא כוחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים ועוד שהוא מחזיק יד זה ומחטיאו.

ומהן חמישה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא, ואלו הן: (א) האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה שזה אבק גזל הוא, והוא מדמה שלא חטא ויאמר כלום אכלתי אלא ברשותו; (ב) המשתמש בעבוטו של עני, שהעבוט של עני אינו אלא כגון קורדום ומחרישה ויאמר בלבו אינן חסרים והרי לא גזלתי אותן; (ג) המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר "וכי בעלתי או קרבתי אצלה?" והוא אינו יודע שראיית העיניים עוון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר (במדבר טו, לט): "וְלֹא תִתְּוֹרוּ אַחֲרַי לְבִבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם"; (ד) המתכבד בקלון חברו, אומר בלבו שאינו חטא לפי שאין חברו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחברו בזוי; (ה) והחושד כשרים אומר בלבו שאינו חטא לפי שהוא אומר: "מה עשיתי לו? וכי יש שם אלא חשד שמה עשה או לא עשה" והוא אינו יודע שזה עוון שמשים אדם כשר בדעתו כבעל עבירה.

ומהן חמישה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן, לפיכך צריך אדם להיזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן דעות רעות עד מאד, ואלו הן: רכילות

הערות - ילמד עניים דרכו

שבחטא עצמו טמון משהו ששובר את הכוח להשתנות. השינוי נובע משלושה גורמים: א. ידיעת הטעות; ב. התקווה שניתן לתקן; ג. גבורה פנימית להשליט את הידיעה על המעשה, אשר ההרגל שבעשייתם יביא לשינוי הפנימי. חטאים קלים - במהותם אינם מאפשרים להפעיל את מנגנון תשומת הלב לכישלונות, וחוסר ידיעת החטא אינו מאפשר תיקון. חטאים שיוצרים משיכה - זהו מצב של התמכרות, השובר את הגבורה הפנימית לשלוט במעשים. כך שגם כשמכיר בחטא, אינו מסוגל להשליט את הדעת על המעשה ובכך להתרגל למידה המתוקנת. החטאים שאי אפשר לתקנם - הרי הרמב"ם חותם שאדם יכול לחזור מהם? אלא הכוונה שהאדם הוא שחושב שאי אפשר לו לתקן את החטא, ועל כן הוא מתייאש. התשובה היא השינוי הפנימי (שמפסיק לגזול מהרבים וכדו') ואת זה הוא יכול לעשות, אלא שכיוון שהאדם רוצה לתקן את העבר ואינו יכול - הוא מתייאש מלשוב. כל אלו מעכבים את התשובה באופן טבעי, על ידי פגימה ביכולת לשוב, וממילא מקשים על חופש הבחירה - התשובה.

מסלול 1: יום א, 2 בתשרי	מסלול 3: יום ג, 1 בתשרי
מסלול 2: יום ב, 2 בתשרי	מסלול 4: יום ד, 2 בתשרי

ולשון הרע ובעל חמה ובעל מחשבה רעה והמתחבר לרשע מפני שהוא לומד ממעשיו והן נרשמים בלבו, הוא שאמר שלמה (משלי יג, כ): "וְרַעַה כְּסִילִים יְרוּעַ". וכבר ביארנו בהלכות דעות דברים שצריך כל אדם לנהוג בהן תמיד, קל וחומר לבעל תשובה³³. כל אלו הדברים וכיוצא בהן, אף על פי שמעכבין את התשובה אין מונעין אותה³⁴, אלא אם עשה אדם תשובה מהן הרי זה בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא³⁵.

שאלות מנחות:

- ✦ מה מטרת הרמב"ם ברשימה זו שהביא?
- ✦ במה שונים ארבעת הדברים הראשונים שמעכבים את התשובה מהעשרים האחרים? האם העיכוב חיצוני או פנימי?
- ✦ האם יש דברים ברשימה שהפתיעו אותך?
- ✦ סכם את המרכיבים הבונים את היכולת להשתנות.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 33 כיוון שהוא בעל תשובה בעניין זה, הוא עלול להימשך חזרה למידה שהיתה בו, ועל כן צריך להזהר בה יותר, ויטה עצמו מעט לצד השני, כמו שביאר בהל' דעות פרק ב.
- 34 הסביר הרא"ה קוק בשמונה קבצים ח, רלה, שהדרך היא על ידי ההכרה בכך שיש לו עיכוב: "כפי אותה המידה שהאדם מכיר את עוונותיו, הבהירות של אור התשובה זורחת על נשמתו. אף על פי שלכאורה עדיין לא זכה לקביעות התשובה בלבבו וברצונו, מכל מקום אורה חופפת ומרחפת עליו, וכבר היא פועלת לבראות אותו בריאה חדשה. ואפילו אותם הדברים המעכבים את התשובה, כפי אותה המידה שאדם מכיר אותם ואינו מעלים עיניו ממציאיותם, נעשה העיכוב שלהם פחות מכוחו, וארסיותו מתקטנת, ומתוך כך אור התשובה מתחילה לזרוח עליו, וקדושת שמחה העליונה כבר מתלבשת בעצמיות נשמתו, ושערים סגורים הולכים ונפתחים לפניו..."
- 35 הרא"ה קוק, שמונה קבצים ב, רו: "כשבאים לשוב בתשובה צריכים לדעת שאין שום מניעה בדבר. ואפילו אותם הכ"ד דברים המעכבים את התשובה, תכף כשמבקשים לשוב עליהם, שוב אינם מעכבים. ואין לבטל שום נטייה של תשובה, לא קטנה שבקטנות מפני שפלותה, לומר שאין הרעיון הקטן ראוי לפי מידתו שהאדם משער בעצמו, ולא את הרעיון היותר גדול, לומר שהוא גבוה יותר מערכו, כי הכל עולה ומצטרף ביחד לקומה שלמה ועולם מלא של תשובה, שהוא יקר, גדול, וקדום מכל העולמות האחרים".
- ובקובץ ח, גט כתב שהחזון מאותם המעכבים, מעולה הוא מכל השבים בתשובה האחרים: "כשאדם שב בתשובה, ואיננו מניח תשובתו אף על פי שיש בו הדברים המעכבים את התשובה, שנדמה לו שאינו יכול לשוב עליהם ומכל מקום הוא אוהו ברעיון התשובה - סוף סוף יבוא גם כן לשוב מאותם הדברים המעכבים את התשובה. ואז תהיה אורת תשובה למפרע גדולה מאוד, ומתוך יציאתה מן המיצר, מתוך העיכובים הגדולים, תפעול בכוח עז וחזק מאוד, ותהיה המהימנים הנבחרים של התשובה, החותרים את המחזרת לקבל תשובתם של בעלי תשובה שאינם ראויים להתקבל, כמנשה וחבריו. וכשם שבמקום שבעלי תשובה עומדים שם אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, כן במקום שבעלי תשובה ששבו אף על פי שבידם הדברים המעכבים את התשובה עומדים - אין בעלי תשובה פשוטים יכולים לעמוד שם, שהם נחשבים לגבי אותם בעלי תשובה שבאו לשוב ובידם הדברים המעכבים את התשובה - כמו צדיקים גמורים לגבי בעלי תשובה".